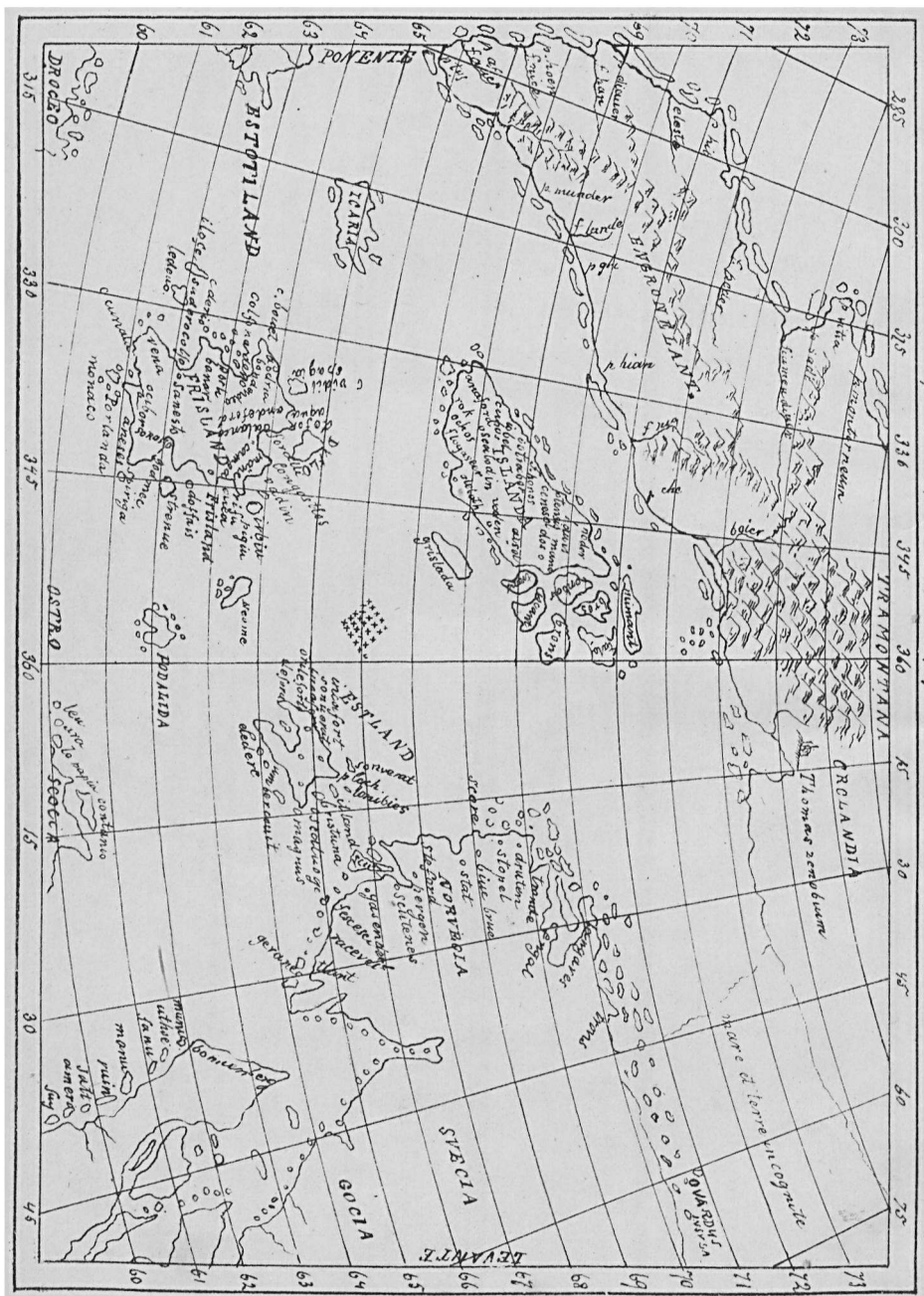

TAVOLA DI NAVIGARE DI NICOLÒ ET ANTONIO ZENI 1380-1405
 per Nicolaum Zeni 1557 gradibus arcticis.

HET EILAND FRIESLAND;

DOOR

H. VOGELSANG.

„Het eiland Friesland!” zullen de lezers van het Album denken. Is onze edele, trotsche provincie indertijd misschien een eiland geweest? Het is best mogelijk of zelfs zeer waarschijnlijk, dat de lang gestrekte hondsrug en de vele geïsoleerde noordsche diluviaal-heuvels in onze noordelijke provinciën die plaatsen kenmerken, welke het eerst in die streken zich boven de zee vertoonden en tot het stranden en langzaam afsmelten der kolossale ijsmassa's aanleiding gaven, die de Skandinavische granieten en kalken gedeeltelijk verplaatsten en verre naar het zuiden bragten tot aan den voet der Duitsche gebergten, waar zij nu liggen als een beeld der noordsche godheden, die hunne voetsporen zoo duidelijk bij het Germaansche christendom hebben achtergelaten.

Maar wilde ik van die tijden spreken, ik zoude den titel van dit opstel inoeijelijk kunnen regtvaardigen. Was ook misschien in die tijden daar, waar nu de provincie Friesland ligt, een eiland gelegen, zeer zeker werd dat eiland toen nog niet Friesland genoemd.

Ligt er dan misschien nog ergens in den oceaan een eiland Friesland? Indien wij den uitvoorigsten en besten atlas van voren tot achteren naauwkeurig doorbladeren, zullen wij misschien, zoo als dit meestal gebeurt, wanneer men in een atlas bladert, onze aardrijkskundige kennis tot onze eigen verwondering aanzienlijk zien vermeerderen, — maar een eiland Friesland zullen wij evenwel niet vinden. En toch, in zeker geval zouden wij ons doel bereiken. Wij zijn gewoon te den-

ken, dat wij, wat wij op de nieuwste en beste kaarten niet kunnen vinden, op oude kaarten zeer zeker niet behoeven te zoeken. In ons geval is dit evenwel anders. Indien iemand mijner lezers in het bezit is van eenige oude kaarten uit den tijd van MERCATOR of nog iets vroeger, dan zal hij — en zeker met niet geringe verbazing — zoo ongeveer midden in den oceaen, tussehen de Britsche eilanden en Noord-Amerika, het eiland *Friesland* vinden of althans eene vermelding, dat op deze plaats een eiland geweest en langzamerhand verzonken is. Ziedaar het onderwerp, dat wij in het kort willen behandelen.

Wij willen zien, wat er van dit gewezen eiland Friesland te vertellen valt, of beter, wij willen de vragen trachten te beantwoorden: heeft er wezenlijk zulk een eiland bestaan, hoe is het aan dien naam gekomen, waar is het gebleven of te zoeken?

In het jaar 1558 verscheen te Venetië een boekje met eene landkaart, dat den titel droeg: *Dello scoprimento del isole Frieslanda, Eslanda, Engrovelanda, Estotilanda ed Jearia, fatto sotto il polo artico da due fratelli Zeni, M. NICOLO et M. ANTONIO, con un disegno particolare di tutte le dette parte di tramontana da lor scoperte*. Het boekje werd uitgegeven door een zekeren FRANCISO MARCOLINI, maar op lastgeving van NICOLO ZENO jr., die, uit eene oude aristocratische familie afkomstig, een zeer geacht en welvarend nobile zijner vaderstad was.

Deze NICOLO ZENO jr., zoo lezen wij in het boekje, had in zijne jeugd dikwijls met oude geschriften gespeeld en had deze op de eigenaardige manier van kinderen, die niet lezen kunnen, bestudeerd, d. w. z. hij had ze bedorven en gedeeltelijk verscheurd. Toen hem nu later als man de ongelukkige overblijfselen van zijn jeugdig speelgoed toevallig onder de oogen kwamen, zag hij op eens, dat het hoogst belangrijke en kostbare geschriften zijn, die hij bedorven heeft; en om het ongeluk zoo veel mogelijk te herstellen, zoekt hij de stukjes bij elkander, legt het een aan het ander en redt nog wat te redden is. De inhoud van dit oude manuscript en een daarbij behoorend kaartje wordt nu door MARCOLINI in het boven genoemd boek ter pers gegeven. Wat stond nu in het oude manuscript? Inderdaad een hoogst interessant, soms zelfs romantisch verhaal.

NICOLO en ANTONIO ZENO, twee voorouders van den kleinen wildzang, die hunne geschriften later bedorven heeft; leefden in de tweede helft

der veertiende eeuw. De oudere *NICOLÒ*, in zijn tijd een zeer bekend en dapper zeeofficier, kwam in het jaar 1380 op het denkbeeld een pleiziertogtje of misschien ook wezenlijk een ontdekkingsreisje op den oceaan te doen. Op eigen kosten rustte hij een vaartuig uit en zeilde door de straat van Gibraltar, het eerst naar Engeland en Vlaanderen. Een hevige storm echter doet hem den koers verliezen, na eenige dagen rondzwervens wordt het schip op eene onbekende kust geworpen, het vaartuig wordt bij het stranden vernield, maar de geheele bemanning gelukkig aan wal gebragt. Hier hooren zij, dat zij zich op het eiland Friesland bevinden, hetgeen niet verre van Schotland gelegen, onder heerschappij van den koning van Noorwegen, door een onderkoning, *ZICHMNI* genaamd, geregeerd wordt. *ZENO* wordt door dezen vorst, die vloeiend latijn spreekt, zeer beleefd ontvangen. *ZICHMNI* is zeer voldaan met den edelen Venetiaan in kennis te komen en noodigt hem uit bij hem te blijven en in zijne dienst te treden. *ZENO* neemt het aanbod aan, wordt bevelhebber der Frieslandsche vloot, doet met deze verscheidene veroveringstogten en helpt ook *ZICHMNI*, toen deze zich van Noorwegen onafhankelijk wilde maken, Friesland en de andere eilanden geheel en al onder zijne heerschappij te brengen. Hij schijnt overigens met zijne vaderstad Venetië in correspondentie gebleven te zijn, vooral met zijnen broeder *ANTONIO*, dien hij eindelijk uitnoodigt ook naar zijn nieuw vaderland over te komen. *ANTONIO* gaat en komt werkelijk in het jaar 1391 naar Friesland, weinige jaren voor dat *NICOLÒ* op Friesland overleed. Gedurende zijn ten minste vijftienjarig verblijf had deze echter eene kaart geteekend van Friesland en die landen, waarmede de Frieslanders bijzonder bekend waren. Deze kaart met zijne geschriften, die hij aan zijn broeder *ANTONIO* achterliet, zond deze op zijne beurt in 1405 aan den jongsten broeder *CARLO* naar Venetië.

Dit is in hoofdtrekken de geschiedenis van de ontdekking, als men het zoo noemen mag, van het eiland Friesland. Laat mij alleen reeds hier bijvoegen, waarop ik evenwel later uitvoerig zal terugkomen, dat gedurende het verblijf der gebroeders *ZENO* op dat eiland door de Frieslanders verscheidene grootere zeereizen zijn ondernomen: meermalen naar IJsland en Groenland, maar vooral ook naar het westen, waar zij eilanden en misschien ook een vast land aantroffen, die door hen *Icaria*, *Estotiland* en *Droceo* genoemd werden. Wij zullen, zoo als ik zeg, op deze landen later terugkomen.

Het aangehaalde boekje of die boeken, waarvoor het als bron geëind heeft, zijn de eenige geschriften, welke over het eiland Friesland onder dien naam en onder dien vorm, zoo als de lezer op het hierachter gevoegde kaartje ziet, eenig berigt geven. Van niemand is met zekerheid bekend, dat hij voor of na dien tijd een voet op zulk een eiland heeft gezet, niemand zelfs kan met zekerheid beweren, zoo als het b.v. van COLUMBUS gezegd wordt, dat hij op eene aretische expeditie het eiland heeft zien liggen.

Het oprijzen of verdwijnen van een nog al tamelijk uitgestrekt eiland, te midden van den oceaan, in historische tijden, is eene zaak, welke door de wetenschappelijke geologie, die de feitelijk waargenomen veranderingen onzer aardkorst als uitgangspunt harer studiën neemt, met de grootst mogelijke naauwkeurigheid dient onderzocht te worden. Maar het is ook zeker waar, dat het verhaal van een Venetiaanschen nobile, al is hij ook van een nog zoo ouden adel, zoo maar niet gaaf weg door de onafhankelijke wetenschap als vaststaande waarheid mag beschouwd worden.

Het eiland Friesland zoude volgens het kaartje moeten liggen ten noordoosten van Schotland, maar toch ongeveer op gelijke hoogte of breedte met de zuidspitsen van Noorwegen en van Groenland. En daarenboven nog in het midden tusschen Noorwegen en Amerika, want Estotiland en Droceo moeten toch wel tot Amerika behooren. Dat is een plaats, waar, zoo als wij nu deze streken kennen, moeilijk iets te zoeken valt. Van het tusschenliggende Icaria wil ik in 't geheel niet spreken, want uit hetgeen de schrijver hiervan mededeelt, o. a. over den koning ICARUS, zoon van den koning DAEDALUS van Schotland, blijkt ten duidelijkste, dat hij daarbij met zekere brutaliteit of ironie op eene gipote mate van ligtgeloovigheid bij zijne lezers rekent.

Maar valt dit bij een van die eilanden zoo duidelijk in het oog, waarom kan het niet bij de anderen evenzeer het geval zijn? Zou niet misschien de geheele zaak eene mystificatie zijn, hetzij van den jongeren ZENO, den indirecten uitgever van het boekje, of van een zijner voorvaderen? Laat ons een oogenblik stilstaan bij het verhaal en wij zullen verdachtwekkende omstandigheden genoeg vinden.

Wanneer een edele Venetiaan in de 10de eeuw eene ontdekkingsreis doet, wanneer hij op deze reis landep en volken ontmoet, waarvan hij en zijn geheel vaderland nooit gehoord hebben, wanneer hij en zijn

broeder bij deze vreemde volken blijven en sterven, dan is dat toch wel iets, wat ook de moeite waard was door een anderen schrijver ergens vermeld te worden. Maar geen woord wordt er over gesproken, in eenig Venetiaansch boek of geschrift uit dien tijd! En niet alleen de Venetianen weten niets van Friesland af. De Frieslanders staan volgens ZENO in een geregeld verband met Noorwegen, Schotland en de overige naburige landen; maar ook in de geheele literatuur van deze noordsche volken vinden wij het eiland Friesland nergens vermeld.

De onderkoning ZICHMNI spreekt de schipbreukelingen in latijnsche taal aan; hij heeft wel van Venetië gehoord en verheugt zich met Venetianen in kennis te komen, maar in geheel Venetië en in de geheele wereld, hoe beschaafd zij ook was in dezen tijd, weet ons niemand iets over het eiland Friesland te zeggen. ZENO blijft van Friesland uit in correspondentie met Venetië; den weg naar het eiland, dien voor zijne aankomst alleen de stormwind schijnt gekend te hebben, weten later de brieven en vooral het schip, dat zijn broeder overbrengt, zeer goed te vinden; en nogtans acht het niemand de moeite waard een woord over dit merkwaardige land te zeggen, niemand als ZENO in zijne mémoires. Maar ook deze schijnen aan de familie niet van genoegzaam belang om ze dadelijk openbaar te maken. Anderhalve eeuw rust de zaak als een soort van familiegeheim in de archieven en komt dan plotseling voor den dag, onder omstandigheden, die ook niet weinig den schijn hebben van uitgevonden te zijn om aan de hoofdzaak een groteren schijn van waarheid te geven. Wat hebben wij dan voor waarborg, dat de geheele geschiedenis met de verscheurde en aaneengelijmde papiertjes, alsmede de mémoires van den heer voorvader, die de jongere ZENO nog niet eens onder zijn eigen naam openbaar maakt, niet eenvoudig verzinsels zijn? Het karakter en de hooge rang van den heer ZENO jr., dat is alles! En daarmede zal de vrije kritiek, het gezonde verstand in boeien worden geslagen?

„Dazu waren wohl Venetianer abgerichtet,” zoo roept de verdienstelijke geoloog KARL VON HOFF uit, wiens gedachtengang ik op dit oogenblik voornamelijk volg, „aber die Muse der Geschichte tragt solche Fesseln nicht!” Het is waar, men kan voor het geloof afgerigt worden, maar, helaas, ook voor het ongelooft! Wij zullen zien.

Laat ons eerst nog de vraag behandelen: wat kan de reden zijn, dat een overigens geachte man, zoo als de jongere ZENO toch schijnt ge-

weest te zijn, zich laat verleiden tot eene zoo erge mystificatie zijner landgenooten, ja der geheele menschheid? Het antwoord is volstrekt niet ver te zoeken. Wel is waar was het eene mystificatie tegenover zijne landgenooten, maar het is niet te ontkennen, dat, wanneer het hem gelukte de overige wereld insgelijks te misleiden, zijne landgenooten, zijne vaderstad en hij zelf er niet het slechtst aan toe waren. Het was een merkwaardige tijd, toen het kleine boekje van ZENO in het licht kwam. Het was dezelfde tijd, toen de prachtige marmeren paleizen gebouwd werden, die zeker velen mijner lezers op de plaats San Marco en op de piazzetta met bewondering aanschouwd hebben. Maar het was ook tijd, dat men in Venetië er aan dacht zich deftige steenen monumenten te zetten! De kracht der trotsche republiek, die een paar eeuwen geleden den paus haren kapellaan durfde noemen, was bijna grootendeels gebroken; gebroken door de ongelukkige ontwikkeling van het politick gezag, door de langzame verandering der vrije volkssouvereiniteit in eene aristocratische oligarchie, die alleen door het vreesselijkste terrorisme haar bestaan konde mogelijk maken; gebroken echter ook door de concurrentie met den rijkdom en de magt, die aan andere staten voornamelijk door de ontdekking van Amerika toevloeden. Europa, dat zich in de vorige eeuwen alleen met het oosten en met het heilige graf bemoeide, dat zijne beste krachten en zijn geld in Venetië tegen rozenkransen en roode kruisen had uitgewisseld, hield nu den blik op het westen gevestigd, en wat het naar het oosten gedragen had verkreeg het uit het westen honderdvoudig terug, maar, de beurt was nu niet aan de Venetianen! Portugal en Spanje werden met goud overstromd, Engeland en Frankrijk namen meer en meer toe in rijkdom en magt, en het vrije Nederland, het noordelijk Venetië, had van zijn zuidelijk voorbeeld alleen de goede en niet de slechte eigenschappen overgenomen. Genua eindelijk, dat zoo lang met Venetië om den voorrang had gestreden, was wel ook niet zoo regtstreeks betrokken in de voordeelen, welke de nieuw ontdekte wereld beloofde, maar de ijdelheid der schoone vrouw was tevreden in het bewustzijn aan dien man het leven gegeven te hebben, aan wien al die heerlijkheid toch eigenlijk te danken was, aan CHRISTOPHORUS COLUMBUS.

Venetië alleen, met al zijn rijkdom, want rijk was het nog, Venetië had in dien tijd niets aan de wereld te toonen, niets, waarop het trotsch zijn konde, dan zijn verleden!

Welnu, was het onder zulke omstandigheden te verwonderen, dat een man op de gedachte kwam door eene op zich zelve zeker onnoozele mystificatie Venetië weder in den stroom des tijds terug te brengen? Niet van een Genuëes, neen van een Venetiaan, en reeds honderd jaren vroeger was het nieuwe land het eerst gezien en beschreven geworden! Daarom is de geheele roman verzonnen en op zoo fijne manier uitgewerkt. Van het eigenlijke land, waarom het te doen was, kon men natuurlijk niet veel zeggen, omdat men er niet veel van wist; dit blijft daarom als het ware eene bijzaak, het wordt maar zoo in een hoekje geteekend. Maar om toch aan de zaak een zekeren schijn van naauwkeurigheid te geven, wordt er midden op den weg van Europa naar Amerika een eiland geschapen, waarvan men liegen kan zoo veel men wil, want het geheele eiland bestaat niet, zal dus waarschijnlijk nooit gevonden worden en kan des noods — even als zijn landgenoot, de moor bij Fiesko — weder heengaan, indien het zijne diensten gedaan heeft; vindt men het niet, welnu, dan komt er alleen nog eene merkwaardigheid bij de anderen: het land moet dan verzonken zijn.

Is dit niet eene treffende en waarschijnlijke oplossing van de vraag van het eiland Friesland? Ik weet niet, of ik er in geslaagd ben deze oplossing voor mijne lezers eenigszins waarschijnlijk te maken, maar indien dit werkelijk het geval mogt zijn, dan moet ik mij haasten te verklaren, dat er in dat opzigt eene mystificatie van mijne zijde heeft plaats gehad, want aan al die fraaije argumenten, die ik zoo even heb opgenoemd, ken ik zelf ook bijna niet de minste waarde toe.

Ik heb overigens reeds aangeduid, dat het niet mijne eigen gedachten waren, die ik ten beste gaf, en ik zoude bij den naam van VON HOFF nog dien van vele andere Duitsche, Fransche en Italiaansche schrijvers kunnen voegen, die in de hoofdzaak reeds den weg bewandeld hebben, dien wij zoo straks doorliepen. Maar namen doen niets ter zake. Laat ons liever zien, of men de zaak niet nog uit een ander oogpunt kan beschouwen.

Zeër zeker kan men dit, en ook hierin zijn velen ons voorgegaan; de meesten evenwel verschillen, wat methode van onderzoek betreft, niet van de schrijvers der andere partij. Wilde ik hen volgen, ik zoude onzen weg terug kunnen loopen. Ik zoude moeten zeggen, dat de Venetiaansche en Skandinavische bibliotheken ten opzichte van het eiland Friesland zeer waarschijnlijk nooit zijn doorzocht en het minst voorzeker

door diegenen, die zoo stellig beweren, dat er niets in te vinden was. Ik zoude er op kunnen wijzen, dat in den tijd, toen de reizen der gebroeders ZENO gedaan werden, de belangstelling voor soortgelijke expeditiën nog volstrekt niet opgewekt was. De geest der ontdekkingen was nog niet over het menschedom gekomen en werd ook later, zoo als wij weten, voornamelijk opgewekt door de schatten aan edele metalen, die in de nieuwe wereld gevonden werden. Goud en zilver echter hebben de gebroeders ZENO uit Friesland niet medegebragt, ook geen roode Indianen en bonte papegaaijen. Wat kon het de rijke Venetianen schelen, of hoog in het noorden een eiland meer of minder lag? Zeker was daar toch niet op zoo gemakkelijke wijze geld te verdienen als zij 't huis gewend waren.

Zoo zouden wij kunnen voortgaan met op psychologische gronden te redeneren en zouden eindelijk wel gelukkig op hetzelfde punt terugkomen, waarvan wij waren uitgegaan en dan nog veel minder weten, of wij ons aan de eene of aan de andere partij moesten aansluiten. Ziedaar een voorbeeld van de beredenerende kritiek uit den goeden ouden tijd, die zich zoo weinig mogelijk met de zaak zelve bemoeide, maar zoo veel te meer de eigen scherpzinnigheid bewonderde! In spijt van haar heeft eindelijk meer en meer de eenvoudig objectieve kritiek, de natuurwetenschappelijke methode van argumentatie het veld veroverd en deze methode zal ons ook in ons geval gemakkelijk tot verrassende resultaten leiden.

Van het kaartje, hetgeen ZENO aan zijn berigt heeft toegevoegd en waarvan wij eene kopie aan de lezers van het Album mededeelen, hebben wij tot nu toe nog zoo goed als niets gezegd en toch is die kaart keer zekere geene bijzaak voor het verhaal van ZENO; zij doet zich integendeel als de natuurlijkste toetssteen voor, waarnaar wij de geringere of grootere waarde van zijn verhaal kunnen beoordeelen. Het kaartje is, zoo als wij het hier voor ons hebben, overgenomen van het kaartje, dat men vindt bij de schriften van PROLEMAEUS, door VULGRISI in de jaren 1561, 1562 en 74 uitgegeven. Het boekje zelf, dat door MARCOLINI werd uitgegeven, is namelijk met den tijd hoogst zeldzaam geworden of misschien geheel zoek geraakt. Door VULGRISI was het kaartje ongeveer op de helft gereduceerd, het origineel moet dus zoo ongeveer de grootte van een gewoon kwartblad hebben gehad.

De eerste vraag is: is de kaart origineel of niet? Een roman uit-

vinden is niet al te moeilijk, maar eene kaart te maken van landen, die men nooit gezien heeft en waarvan tot nu toe geene kaarten bestaan, dat zoude alleen in dit geval al weder gemakkelijk zijn, wanneer het geheele land ook niet bestond. Maar al nemen wij het eiland Friesland van die kaart weg, dan blijft er toch nog heel wat over, wat wel bestaat en hetgeen wij gemakkelijk zullen herkennen, ofschoon de kaarten van die streken uit onzen tijd er wel een beetje anders uitzien. Daar hebben wij Groenland, IJsland, Noorwegen, Denemarken, alles wel eenigszins zonderling gerekt en verschoven, maar wat het zijn moet, zien wij dadelijk.

Welnu, wanneer wij deze streken vergelijken met dezelfde streken op de beste kaarten uit den tijd, toen het boekje van ZENO verscheen, uit het midden van de 16de eeuw, dan zullen wij ze op deze andere kaarten niet zoo gemakkelijk herkennen. Wij kennen in het geheel maar twee eenigszins naauwkeurige kaarten van deze streken uit den tijd voor ZENO. Beide, misschien tegen het einde der 15de eeuw, overigens door onbekende aardrijkskundigen vervaardigd, zijn, de een onder den naam van *Schonlandia nuova*, aan de oude uitgaven van PTOLEMAEUS toegevoegd. Wij vinden daarop wel meer of minder duidelijk de omtrekken van Zweden, Noorwegen, IJsland enz. terug, maar zij zijn, wat naauwkeurigheid betreft, niet te vergelijken met het kaartje van ZENO, en van al de namen der plaatsen en rivieren, die wij hier ontmoeten, vinden wij op die andere kaarten geen spoor. Waar zoude nu ZENO, de jongere ZENO, om van een zijner voorvaderen niet te spreken, zijne kaart van daan halen? Wij zullen toch niet het duistere door het donkere willen verklaren en zeggen, dat de kaart, die hij gecopieerd had, zoek was geraakt?

En nu moet ik nog een oogenblik terugkomen op onze op psychologische gronden redenerende critici, die, zoover zij in 't geheel van de kaart notitie nemen, natuurlijk alleen er op bedacht zijn haar zoo slecht mogelijk voor te stellen. Het is een veel te sprekend voorbeeld van deze soort van redenering, die wij in de oudere wetenschap maar al te dikwijls ontmoeten, dan dat ik niet een oogenblik er bij zoude blijven stilstaan.

Men is namelijk niet er mede tevreden geweest de kaart met nieuwere in plaats van met oudere kaarten te vergelijken en dan te beweren, dat zij niet goed was ten opzichte van de betrekkelijke ligging

van Noorwegen, IJsland en Groenland, neen, men heeft dit ook door cijfers willen bewijzen.

Wij zien, de kaart, zoo als wij ze voor ons hebben, is gegraduateerd en wel gegraduateerd volgens eene methode van projectie, die in den tijd onmiddellijk voor de uitvinding van de methode van MERCATOR, ten minste op Venetiaansche kaarten, de meest gebruikelijke was. Nu weten wij echter niet alleen, dat deze methode op andere kaarten, dan uit het begin der 16de eeuw nergens gevonden wordt, neen, GIROLAMO RUSCELLI, in zijne uitgave van PTOLEMAEUS uit het jaar 1561, dus maar 3 jaren na het verschijnen van het boekje van ZENO, verklaart reeds uitdrukkelijk, dat de oude originele kaart van ZENO in 't geheel *niet* was gegraduateerd. Wij weten verder, dat bij de eerste graduering, die waarschijnlijk door MARCOLINI is gedaan, alleen bij de breedtegraden, niet bij de meridianen cijfers waren geplaatst en dat eerst BUACHE in zijn *Mémoire sur l'île Friesland*, in 't jaar 1784 in de *Histoire de l'Académie royale des sciences* gepubliceerd, de cijfers aan de meridianen heeft toegevoegd. BUACHE heeft daarbij den eersten meridiaan door het eiland Ferro gebragt, hetgeen, zoo als men weet, eerst sedert het jaar 1634 volgens een koninklijk besluit van LODEWIJK XIII algemeen is aangenomen.

De geheele graduering dus is eene zaak, die met de originele kaart van ZENO ook niet het minste te maken heeft, omdat zij er niet op was en niet er op konde zijn; en toch zoude ik schrijvers kunnen noemen, die de geografische lengte en breedte der verschillende plaatsen volgens de cijfers van deze kaart aflezen, ze vergelijken met de juiste cijfers onzer tegenwoordige kaarten en daardoor trachten te bewijzen, hoe slecht het werk of de uitvinding van ZENO was.

Laat ons echter liever het kaartje weder eens met een meer welwillend oog beziën en zijne eigenaardigheden zoeken te verklaren.

Dan moeten wij het eerst opmerken, dat ZENO (de oudere) volstrekt niet beweert al de kusten zelf opgemeten en in teekening gebragt te hebben. Integendeel, hij zegt uitdrukkelijk, dat hij oude Noordsche kaarten daarbij gebruikt heeft. Dat verklaart ons onmiddellijk het groote verschil van schaal en uitvoering, dat wij op de kaart ontmoeten. Wij kunnen in dit opzigt twee of beter drie secties onderscheiden. De eerste, bevattende het vaste land van Noorwegen, Zweden, Denemarken enz., is op de kleinere schaal, maar in tamelijk goede verhoudingen ten opzichte van de betrekkelijke ligging der schier-

eilanden geteekend en waarschijnlijk van eene oude Skandinavische kaart overgenomen. De tweede sectie, bevattende Friesland en de daaromheen liggende kleine eilanden, zullen wij voorloopig buiten rekening laten. De derde sectie echter, Groenland en IJsland, draagt alle kenmerken der merkwaardige middeleeuwsche Venetiaansche compaskaarten, die, omdat men de (toen ten tijde oostelijke) afwijking van de magneetnaald niet kende, meestal die eigenaardige van N.O. naar W. gerekte vormen vertoonen moesten, zoo als wij Groenland en IJsland hier voor ons hebben.

Wanneer wij deze Venetiaansche compaskaarten nader bestuderen, dan kunnen wij er ons niet genoeg over verwonderen, dat deze oude zeevaarders met hunne gebrekkige hulpmiddelen zoo naauwkeurige beelden verkregen hebben. Wat zoude er wel van terecht komen, indien men aan een onzer tegenwoordige zeeofficiers opdroeg eene kaart van een eiland te maken, maar zonder eene andere orientering dan de onmiddellijke aanwijzing van de kompasnaald, zonder een anderen afstandsmeter te gebruiken, dan het schatten der zeilkracht van den wind en van het schip!

De Venetianen der 14de en 15de eeuw hebben op die wijze betrekkelijk zeer goede kaarten tot stand gebracht, en ons Groenland en IJsland zijn blijkbaar kinderen uit deze school, dus waarschijnlijk door den ouderen ZENO zelven, die, zooals wij weten, een goed zeeofficier was, opgemaakt. Hij is daarbij zeer naauwkeurig te werk gegaan en heeft er meer plaatsen en rivieren op vermeld, dan wij anders gewoon zijn op oude kaarten te ontmoeten. Juist deze naauwkeurige opgave van de plaatsen, waarvan wij de benamingen der meesten nog in de tegenwoordige namen gemakkelijk terug vinden, is iets, wat ontegenzeggelijk voor de echtheid der ZENOSCHE kaart pleit, en wat ons ook gemakkelijk de beteekenis van die streken zal verklaren, die wij anders moeite hebben op onze kaarten terug te vinden. Ook hier heeft men de woorden, zooals men ze op de kaart aantreft, meestal slechts aangevallen zonder ze te bestuderen. Men heeft gezegd, dat het grootendeels latijnsche of Italiaansche namen waren, die in de noordsche streken nooit hadden t' huis behoord, terwijl andere er van met geen eene taal der wereld de minste overeenkomst hadden. Beide opmerkingen zijn juist, maar indien men niettemin in deze Italiaansche of barbaarsche woorden de werkelijke noordsche benamingen nog kan terugvinden, dan bewijst het

alleen, dat deze laatsten, of reeds door den ouderen ZENO, of door den uitgever geïtalianiseerd zijn, om ze voor zijne landslieden toch eenigszins verstaanbaar te maken. Gedeeltelijk echter zijn de Skandinavische namen door de overschrijvers bedorven, en hoe ligt dit mogelijk was, dat heb ik zelf het best ondervonden, toen ik het kaartje heb overgeteekend en met de beste loupe eene naauwkeurige spelling der woorden dikwijls niet konde bereiken.

Laat ons kortelijk de voornaamste dezer namen doorloopen, en wij zullen spoedig zien, hoe luttel dikwijls de verandering is, of hoe deze in andere gevallen gemakkelijk door de zoo straks genoemde redenen kan verklaard worden.

Daar hebben wij b. v. in Denemarken:

Fuy	=	tegenwoordig Foehr (een klein eiland)
Amere	=	Ameron
Salt	=	Sylt
Ruin	=	Rem
Manu	=	Manoe
Fame	=	Panu.

In Noorwegen:

Seute	=	Schuteres (een dorp op het eiland Carmen)
Pergen	=	Bergen
Score	=	Stordal
Tronde	=	Drontheim
Engal	=	Engeloaer.

Op IJsland:

Scalodin	=	Scalholt
Anaford	=	Anafjord
Ifafjord	=	Isafjord
Flogascer	=	Fuglaster (de bekende rotseilanden ten zuiden van IJsland).

Op Groenland vinden wij geene overeenstemming van namen met de tegenwoordige benamingen, en toch is Groenland eigenlijk het meest belangrijke stuk der kaart, en waardoor hare oorspronkelijkheid het meest in de oogen springt. Van Groenland namelijk weten wij, dat het reeds omtrent het jaar 983, door ERIK DEN ROODEN, van IJsland uit, en ook toen misschien niet voor de eerste keer, ontdekt is geworden. In elk geval heeft ERIK aan het land zijnen meer verlokken-

den, dan wel passenden naam gegeven. Het is waarschijnlijk, dat in de volgende eeuwen een meer of min geregeld verkeer tusschen IJsland, Groenland en Noorwegen bleef bestaan, maar het is zeker, dat voor Midden- en Zuid-Europa Groenland eerst veel later ontdekt werd, dat het, ten tijde toen de jongere ZENO het boekje uitgaf, voor de wereld, die zich toen het privilege van beschaafdheid toekende, nog volstrekt niet bestond, en dat vóór de reizen van FROBISHER en DAVIS, in de jaren 1586 en 1607, waardoor het land ten anderen male werd teruggevonden, geene andere kaart als leiddraad heeft gediend, dan juist ons kaartje van ZENO.* Het land was toen geheel onbewoond en de oude benamingen, die men op het kaartje vond, heeft men niet overgenomen: ten eerste omdat er in een onbevolkt land geene aanleiding toe bestond, hoofdzakelijk echter omdat men niet zeker wist, of men ook werkelijk met het Groenland van ZENO te doen had. Door de valsche graduëring werd ook later nog veel verwarring in dat opzicht gesticht, zoodat er op het laatst niet minder dan drie verschillende Groenlanden bekend waren en men toch altijd dacht het regte nog niet gevonden te hebben. Eerst toen langzamerhand de geheele kust weder in kaart gebragt en met het kaartje van ZENO vergeleken werd, was men overtuigd, dat buiten zijne eenvoudige schets niet veel meer te zoeken was.

De meeste rivieren (eigenlijk fjorden) en voorgebergten van het Groenland van ZENO kunnen wij overigens op onze nieuwere kaarten terugvinden. Het klooster St. Thomas was misschien het hoofdstation voor het oude verkeer tusschen Groenland en Noorwegen.

Eindelijk komen wij nu ook tot het zuidwestelijke gedeelte van ons kaartje en wij zullen zien, dat wij ons door de studie der andere landen den weg reeds gemakkelijk hebben gemaakt. Als wij namelijk nu eens een weinig analytisch te werk gaan, niet zoo dadelijk aan verzonken eilanden denken, maar de teekening en de namen met de in deze streken liggende eilanden vergelijken, dan vinden wij het volgende.

Het eiland Estland vertoont zich met de duidelijke omtrekken van Mainland, het grootste der Shetlands-eilanden en voor de meesten der namen kunnen wij gemakkelijk de plaatsen volgens de tegenwoordige benamingen aanwijzen. Daar hebben wij:

Londres	=	Lunna op Mainland
Bristna	=	Brassasund
Scaluogi	=	Skalloway

Magnus = Mount Magnus aan de westkust
 Sumberecourt = Sumburgh Zuidkaap van Mainland.

En nu Friesland? Ik zal het raadsel maar spoedig oplossen. Het eiland Friesland is niets anders dan eene compilatie, d. i. eene vereeniging der Faroë-eilanden tot een enkel eiland, zoo als dit het eerst door den reeds genoemden BUACHE is beweerd en in nieuweren tijd vooral door LELEWEL in zijne *Geographie du moyen age* duidelijk is gemaakt. De beste bewijzen zijn weder in de overeenkomstige beteekenis der verschillende plaatsen gelegen.

Hier is Monaco, — en Minskurin of Mönnik is nog heden een klein rotseilandje ten zuiden van den archipel gelegen. Verder Andeford — is Andafer, eene stad op het eiland Ostroe. Doffair is Toftir, eene stad op Estroj. Pigui is zeer waarschijnlijk het eiland Fugloe, waarbij F voor P en i voor l is gelezen geworden.

Maar, zal de lezer zeggen, het eiland Friesland ziet er toch vrij wat anders uit dan die kleine Faroëgroep! De grootere schaal zoude men aan de grootere bekendheid van ZENO met die streken kunnen toeschrijven, maar hier hebben wij een groot eiland in plaats van die 22 eilandjes der Faroë, waarvan het grootste nauwelijks 6½ vierkante mijl beslaat! Wat wij hier als steden of voorgebergten vermeld vinden, zijn nu geïsoleerde eilanden. Zoude ook de archipel misschien toen ten tijde inderdaad een enkel samenhangend eiland gevormd hebben?

Voor deze vragen staan onze bewijzen stil. Ik geloof evenwel, dat wij het best doen, met LELEWEL de meest eenvoudige hypothese aan te nemen en ons te herinneren, dat het kaartje verscheurd is geweest, en de stukken door den uitgever met moeite zijn aaneen gelapt. Tot nu toe hebben wij bij onzen rondgang over het kaartje van deze scheuren niets gemerkt, hier echter doen zij zich gevoelen. Niets is waarschijnlijker, dan dat de naauwe waterwegen tusschen de eilandjes door de scheuren verdwenen zijn en degeen, die de stukken aaneen voegde, geloofde een groot eiland voor zich te hebben, tot welks omtrek hij uit de het uiterst gelegen eilandjes besloot en zoo een algemeene kaart construeerde.

LELEWEL gaat zoo ver van uit dezen omtrek, uit de rigting der bogten enz., de 22 eilandjes weder te reconstrueren. Wij zullen echter met de hoofdzak genoegen nemen, dat is met de veronderstelling, dat

het zuidelijke en zuidwestelijke gedeelte der kaart door den kleinen ZENO jr. het ergst mishandeld is. Nu blijft nog de vraag over: Hoe komt de naam Friesland op dit eiland?

In elk geval zoude ik niet met LELEWEL willen gaan etymologiseren, en Faeroer, hetgeen in de Skandinavische taal eenvoudig schaaps-eilanden beteekent, veranderen in Foeroe, Fereysland, Freesland en Friesland. Neen, die naam Friesland bestond op kaarten reeds lang voor ZENO. Op het beroemde wereldtafereel van EDRISI, uit het jaar 1157, hetgeen de oudere ZENO hoogst waarschijnlijk kende of aan boord had, vindt men tusschen Scosia en Islanda een eiland Reslanda. RANULF DE HYGGEDEN, in 't jaar 1360 overleden, plaatst tusschen Denemarken en Ysland een eiland Wrisland. Hoe deze oudere kaarten aan dien naam en aan die plaats voor een Friesland komen, is niet met zekerheid te zeggen. Bij de hoogst gebrekkige teekening van deze oude kaarten en bij de weinige kennis der uitgevers van de meest noordelijk gelegen streken, mag het volstrekt niet onmogelijk genoemd worden, dat daarmede ons oud Germaansch Friesland was bedoeld. ZENO nam in elk geval eenvoudig dien naam van de oude kaarten over, omdat hij werkelijk geloofde zich op dat eiland Friesland te bevinden, waarvoor hij liever tegenover zijne landslieden de hun bekende, dan den bij de inboorlingen gebruikelijken naam bezigde. Zoo gebruiken ook wij meestal de nieuwere Spaansche, Hollandsche of Engelsche namen voor vele streken en eilanden in plaats van de oorspronkelijk door de inboorlingen gegeven namen.

De oudere ZENO echter heeft waarschijnlijk slechts aan een bepaald eiland van de Faroëgroep den naam van Friesland toegekend; vandaar die naam, dien wij hier als hoofdplaats op het gecompileerde eiland vermeld vinden. De compilerator echter, die geen raad wist voor den naam van het aaneengelijmde land, kon niet beter doen dan weder op de andere kaarten terugzien, vanwaar hij den naam Friesland te liever overnam, omdat hij denzelfden ook op een van zijne stukken nog terugvond.

Hebben wij nu echter geleerd aan het kleine boekje van ZENO een zeker vertrouwen te schenken, dan zijn wij ook verplicht nog te hooren wat hij ons vertelt over de ontdekking van de nieuwe landen in het westen gelegen, die later, toen zij door COLUMBUS bekend waren geworden, zonder twijfel de oorzaak zijn geweest, dat de jongere ZENO zich die oude geschriften herinnerde, — zeker niet zonder spijt, dat zijne voorouders geen beter gebruik er van wisten te maken.

ZENO vertelt aldus: Een Frieslandsche visschersbark, door een storm naar het westen gedreven, kwam aan een eiland, Estotiland genaamd, welks inboorlingen onder hunnen koning in eene goed gebouwde en bevolkte stad woonden. De Frieslanders bleven op het eiland, leerden de aldaar gesprokene taal en een hunner bezocht ook de binnenlanden. Het eiland wordt als kleiner, maar veel vruchtbaarder dan IJsland beschreven. De inboorlingen, met kunst en nijverheid niet onbekend, hadden eigenaardige schriftteekens. In de bibliotheek van den koning waren een paar latijnsche boeken, die echter niemand hunner kon verstaan. Met Groenland stonden zij in handelsbetrekkingen; in scheepvaart waren zij welbedreven, maar het kompas kenden zij niet.

Als wij ons herinneren, wat wij uit de noordsche saga's van het oude verkeer tusschen Groenland en Amerika, of beter Vinland en Markland, zooals het daar genoemd wordt, weten, dan klinkt ZENO's verhaal al weder niet al te onwaarschijnlijk. De latijnsche boeken konden door den bisschop ERIK in het jaar 1121, of ook door den zoon van HILZE in 1285 naar Estotiland gekomen zijn. Het eiland ware dan misschien te zoeken in het tegenwoordige Anticosti of Cap Breton. Wat het gebruik van het kompas betreft, zoo is opmerkenwaardig, dat, wanneer hiervan werkelijk in het stuk van den ouderen ZENO sprake is geweest, dit geschrift dan het oudste zoude zijn, waarin wij dat werktuig uitvoorig vermeld vinden, ofschoon wij met zekerheid weten, dat de magneetnaald reeds omtrent het midden der 12de eeuw in Europa bekend was.

De koning van Estotiland, toen hij zag, dat de vreemden zich van het kompas bedienden, haalde hen over tot eene expeditie naar het zuiden, waar zij een land Droceo zouden ontmoeten. Hier ging het den goeden Frieslanders evenwel zeer slecht. Zij kwamen in aanraking met kanibalen, die hen allen opaten. Slechts een hunner werd gespaard wegens zijne bijzondere behendigheid in het visschen en gaf aanleiding tot eenen oorlog tusschen de hoofden der wilden. Ieder verlangde hem in zijn bezit te hebben; hij werd van den een naar den ander gestuurd en leerde zoo het land kennen. Hij noemt het eene nieuwe wereld, waarvan de inboorlingen niet eens geleerd hadden zich met dierenvelen te kleeden. Met pijl en boog gewapend, beoorloogden zij elkander voortdurend en de overwinnaar at den overwonnene op. Meer naar het zuidwesten zouden meer beschaafde volken wonen, die het gebruik van de edele metalen kenden, steden en tempels bouwden, maar aan hun goden menschenoffers bragten.

Na vele avonturen komt de eene Frieslander in zijn land terug, juist in den tijd toen ZENO daar aanwezig was. De vorst ZICHMNI rust, naar aanleiding van zijne vertellingen, eene expeditie uit, die het eiland Icaria ontdekt, maar naar Groenland teruggeslagen wordt. Hier eindigt het verhaal. Hoeveel of hoe weinig wij daarvan willen gelooven, staat aan ons; en de vergelijking met de latere ontdekkingen ligt te zeer voor de hand, dan dat ik hierbij langer zoude moeten stilstaan, — alleen daarop wil ik nog wijzen, dat het eiland Ikaria, hetgeen, en met regt, tot de meeste verdenkingen heeft aanleiding gegeven, in het verhaal toch eene zeer ondergeschikte en in zekeren zin zelfstandige plaats bekleedt.

Gemakkelijk kunnen wij ten slotte begrijpen, hoe men later aan het eiland Friesland dat twijfelachtig en geheimzinnig karakter moest geven, en hoe men op het denkbeeld kwam, dat het langzamerhand verzonken was.

De kartografen, die het eerst van ZENO's kaart gebruik maakten, wisten met het eiland Friesland geen weg. Een hunner (de naam is onbekend) vereenigde het werk van ZENO met zijne eigen ondervindingen, die juist omtrent de Faroëgroep en de Shetlandseilanden zeer goed waren. Het eiland Friesland kon hij in deze eilanden niet terugvinden, maar bij de hooge waarde, die hij overigens aan ZENO's kaart toekennen moest, kwam het hem ook niet in den zin dat eiland weg te laten. Hij schoof het dus maar een weinig naar het westen, — en zoo is voor de eerste maal het eiland Friesland als een nieuw, maar ook als een niet te vinden eiland, — als de Noordsche Atlantis — in de wereld gekomen. Dit beeld werd dan door ORTELIUS en MERCATOR overgenomen, en tengevolge van de snelle verbreiding van hunne kaarten, vinden wij reeds tegen het einde der zestiende eeuw de discussie over het bestaan of niet bestaan van Friesland.

Dat men dan later het eiland als verzonken beschouwde, was wel de eenvoudigste verklaring voor zijn verdwijnen, maar deze meening staat toch in verband met andere opgaven, waarvan ik nog kortelijk moet gewag maken.

Vooreerst moet ik opmerken, dat een vulkanisch oprijzen of verdwijnen van een eiland tusschen de vulkanische Faroëcilanden en IJsland op zich zelf volstrekt niet onmogelijk mag genoemd worden.

Er zijn van soortgelijke gebeurtenissen uit historische tijden voorbeelden genoeg bekend. Nu vinden wij op de kaart van JEAN RUYSCII, die te Rome, in het jaar 1508, — dus vóór de kaart van ZENO — verscheen, tusschen IJsland en Groenland een eilandje geteekend, en daarnaast staat in den oceaan: *Insula haec anno 1456 fuit totaliter combusta*. Wij moeten dus de mogelijkheid, dat er werkelijk in die streken een eiland bestaan heeft en vergaan is, niet geheel en al verwerpen. Later is dan het een met het ander gecombineerd, en het werkelijk vergaan van een ander eiland toegepast op het eiland Friesland, zooals het door den compilerator der kaarten in de wereld was gekomen. Dit besluit wordt ook door oude Nederlandsche kaarten eenigzins waarschijnlijk gemaakt. Ook zij weten iets van een vergaan eiland uit die streken, doch noemen het: *Het eiland de Bus*, dat zij dan later met het eiland Friesland van ZENO in verband bragten. Langen tijd vinden wij op Nederlandsche kaarten nog een plaats vermeld, waarnaast men leest: *'t Verzonken land van Bus; is hedendaags als brandinge $\frac{1}{2}$ myl lang met hol water. Dit is veele jaren een groot eiland geweest, en was genaamd Fresland, en besloeg wel 100 myl in 't rond, waarop verscheiden dorpen lagen.*
